

Եւ զհամոշունչ դաշնակցութիւնն ընդ օրինօք բնութեան ,
Ամենուրեք զհամսհաւաք տեսանեմ զաջն Աստուածեան ,
Եւ մեծապէս ըստանչանամ ընդ խորհրդոյս միտոթիւն ,
Ոչինչ ընդհատ ՚նդ իմաստութիւնն եւ ընդ յատակ պարզութիւն :

Ա-Ե-Կ-Ի-Կ Կարապետիան
Կ . Պօլեցի
Աշ . Ժառ . Վարժարանի:

ԼՈՒՓ ՌԱՍՏԻՆ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՊԵՏՑՈՆԻ

(Հարունակութիւն և վերջ : տես թիւ 7+)

ԱՅՆ վայրինքն , երբ Պիւֆոն իւր աշխատութիւնը կ'ուզեր վերջացնել , համօրէն ներոպաստա մեծ գիտողն , բնութեան այս եռանդուն մատենագրին համար իւր բարձր զարմացումն կը յայտնէր : Նորա յաղթութեան բան մը չը պականէր :

1771 ին , երբ Պիւֆոն ՚ի Սոնդուր կը բնակէր . Անձլվլէրի կոմոք ՚ի մուտս Սիւզէոմի նորա համար արձան մը կանգնեց այսու արձանագըրութեամբ : “ Սա բովանդակ բնութիւնն յինքն կ'ամփոփէ ո . (Naturam amplexitut omnem) :

Լուի Ժեր Խագուրութիւնն պանծոցը այս մեծ մարդոցն իւր բարձր յարգանաց առհաւատչան յայտնելու նպատակաւ : Պիւֆոնի երկրը կոմութեան բարձրացուց , այս պատիւը Պիւֆոնի առանձնաշնորհութիւններ կը տար , բայց նարնաւ յօդուտ իւր ըստորածեց :

Ֆրանսական Ակադէմիան 1753 էն ՚ի վեր պարտք կը համօրէր Պիւֆոնը իւր ժայն հրաւիրէլ , ուստի Սէնի ալքեմիկուկոպուր մեռնելուն պէս համահաճհաւանութեամբ անդամ անուանեցին զայն : Պիւֆոն նոյն տարեցն Օգոստոս 25 ին այս հոչշակաւոր ժողովն մէջ բազմելու գալով բազմաթիւ ունկնդրաց ներկայութեան իւր ոճոյ վերայ զրած ձառն արտասանեց : որ Ֆրանսիոյ գործութեան ամենագեղցիկ նախատիպներէն մին է :

Պիւֆոն ասենարան էր , իւր առնի և քաղցրահնչեն ձայնը , գեղեցիկ զէմքը , վայելուշ կերպարանքը , ասացուածոց աղուութիւնը անդիմադրելի հրաւիր մը կը տային իւր խորելուն և ունկնդրաց մոտաց մէջ յուղումն ու զարմացումն կը զարթուցանեն :

Պ . Գոնտամինի (1) Ֆրանսական Ակադէմիան ընդունուելուն առ թիւ խօսած ճաւիրն՝ Պիւֆոնի տուաւ պէրճախոս պատասխանը ամեն ուրիշ կը միջուի : Մէք եւս պէրճախոսութեան սոյն փառաւոր հատուածը յառաջ պիտի բերեմք :

“ Որուք երկու կիսագունդներն ընթացաք , ընդ ծով և ընդ յամաք յածեցաք , այն հրաբորքոք լեռանց ամպածըր գագաթներն բարձրացաք , ուր յանիստենական սառացըք , ստորելիլիւայ հուրը եւ միջրեայ տապ հաւասարապէս կը տիրէն : Պիւֆանձնատուր եղաք այն փրփրադէղ սահանաց գահավէժ զարաւանդներուն : որոց առ կախեալ Ըսւրելը գողցես ամգերէն ՚ի վայր կը հոսին քան թէ երկրի վրային զիլ ՚ի զիլ կը հորովին : Պիւֆ այն ընդարձակ անապատները խորամիւցաք , ուր հազիւ ուրեմն մարդոց հետքեր կը նշմարուին : ուր ամենաշխորին ըսութեան ընդելցած ընութիւնն զահի հարաւ տեսնելով զձեղ զառալինն , որ զինքն կը հարցաքննէ : Վերջապէս ՚ի մի բան դուք միմիայն փառաց համօր ոոկոյ ծարաւով տքնողներէն աւելի ձգնեցաք : Ահա այսպէս կը ճանաչէ զձեղ եւրոպա եւ այսպէս պիտի ճանաչէ ապագայ սերունդը :

Պիւֆոն Ակադէմիայի մէջ ուրիշ ճառեր եւս արտասանած է : Շաղըլիւքսի ասպետ Պ . Վարշ-

(1) Շարլ-Մարի առ լա Գոնտամին : 1701 ին Փարիզի մէջ ձևաւ : Սա սինուորական առաջիւցն աւաշուելով ուսման նույիւն իւր անց : զայնաւ ճանապարհորդութիւններ ըստաւ : 1736 ին Գոնտին և Պուի հէտ երիր Յեն ուստիւ համար Փերու դիլուսայա , և 1774 ին ըսկամանշաս : Բայց մոլիս գիտական գործեր նույն է :

էւշին (1) և Տիւրասի գուքս սպարապետին տուած պատասխանները՝ ոճոյ մի և նոյն օրակութեամբ և մուածութեան մի և նոյն բարձրութեամբ նշանաւոր էն :

Պիւֆոն այնպիսի համբաւ մի ստացած էր : որ ՚ի փառու և ՚ի յաղթութիւն կառաջնորդէ զմարդ : բայց զսդ ընդ նմին նախանձորդներ և յաճախակի թշնամիներ կը յարուցանէ նորա գէմ : իւր գործոյն առաջնին հասորը բուռն քննադատութեանց նշաւակ եղաւ : բայց ոչ թէ ռամկաց քննադատութեանց այլ Հալլէի (2) : Պանէի (3) և կրնաելլակ Աբրասի : Սակայն Պիւֆոն ըսութիւն պահեց քաջ գիտնալով, որ իւր պատասխաններն ուրիշ արդիւք չեւ պիտի ունենան : բայց եթէ զառն պայքար մը պիտի անմահացնեն և արդէն սաստկապէս վլրաւորուած դիւրազգացութիւններ պիտի զըրգը ըստեն :

Պիւֆոնի և Լինէի (4) իրարու հետ ունեցած թշնամութեան վլրայ խօսելով չեմ ուղել մառացութեան մէջ թողութ այն կետերը, որք այս երկու մեծ մարդիկը միշտ իրարմէ բաժնեցին, Մինչդեռ Պիւֆոն իւր մեծ բնական պատմութեան վըրայ կայսարակ ՚ի Փարիզ : Լինէ իւր անմահ զործերը կը զրեր յիւրասաւ : Պիւֆոն և Լինէ, որք ընդարձակ հանձարով մը օժտուալ, խորին շիտով և բնութեան տեսարանաց սիրահար էին : որք անհուն յարատեւութիւն : անխոնջ գործունութիւն և անսահման որածութիւն ունեին : վլրջասիս ՚ի մի բան այս երկու հանձարները, միշտ իրարմէ կասկածելով՝ յարատեւ թշնամութեամբ ապարեցան :

Պիւֆոն պրատի օգուտ քաջած էր այն մեծ

(1) Գլուխարի Վարդուկ, 1718 ին ՚ի Փարիշ ծենական և 1786 ին մեռաւ :

(2) Ալմեր ու Հայիս : անուստի քիուտակն և մանգամյան հուլիսաւոր բորբոքեր : անդամանակներ : բժիշկ : բանագետ : բանական և ուսուական մարդ ՚ի : 1706 պարույն Հոյութիւնը անոյն մէջ ծնուն ՚ի Պար և 1777 ին մեռաւ :

(3) Շարլ Պոնէ : բնուածուամ և ինսպատուր : 1720 ին ՚ի մէկնէլ ծնուն և 1793 ին մեռաւ : Աս հումանը և Ռիպուլիկայի բարոյացիւր և նշանառոր գիրենահիւր ՚ի : և նորույոյ գիտախան ընկրութեանց շաբան անդամ : իւր բայլմիւր գործոց մէջ նշանառոր ՚ի Հանդէս վերջուածական կարուցութեանց հոգուոց եւ իմաստափրական վերածնութիւն անուամբ գիրենի :

(4) Լինէ, հնանաւոր Շառլույ բնուածուամ : 1707 ին ՚ի Ռիսուլը ծնուն և 1778 ին մեռաւ : Գիտուի ժողովրդաւորի մէջ որդիւն է : իւր իսկունքուի մէջ առաջնորդ էր : երբ ինչու ընդունիւնի բարեկամ բժիշկ մէջ իւր ընդունիւնի այն յունուալ օւր նիւտուուի առ դրաւու : որ պիտանուալիւն դասուուր էր : Լինէ ու-բանաւի արշային ծովուց անուամբ ՚ի և արշային ճանապարհութիւնը հարութեան համար : այս երեսի պահանջները անառաջ հարութեան համար : այս պահանջները անառաջ հարութեան համար : այս երեսի պահանջները անառաջ հարութեան համար :

մարգոյն խուզարկութիւններէն : որ 2000 էն աւելի կենդանիներ և առունեներ իւր քննութեամբ ենթարկած էր : Պիւֆոն Լինէի միշտ եւ ընդարձակ գիտութենէն օգուտ քաղելլալ իւր գործոց աւելի բարձրութիւն տուած էր : միւս կողմէն Լինէ եւս Պիւֆոնի ներշնչութենէն օգուտ քաղելլալ աւելի բանաստեղծութիւն և բնականութիւնն տուած էր իւր գործոց : որք բարդովիլն անսովոր լեզուաւ մը գրուած էին : այնպէս այս երկու մեծ մարդիկը միշտ իրարու թշնամի մնացին : որպէս զի կարողանան իրարու գառաց ստուեր ածել : Այս թշնամութիւնը այնշատի բուռն եղաւ : որ Լինէ Պիւֆոնի քըննադատութեանէն վրէժ լուծելու համար : կըսուի թէ Պիւֆոնաւան (արշապորտ) ուշ (le genre buffonia) անուամբ մկրտեց զայն :

Պիւֆոն միմիայն գիտնոց քննադատութեան կը սպասէր : բայց գրադիտաց քննադատութեանց և Ենթարկեցաւ : Աղողէռ (1), որց անուան միշտ կը

կ'ոյ և Ֆրանչույ այցէնէ : ուր Պէնարա ու Ժիւսուիէօ (2) Բարեւամուցաւ և Ուբուալի համալուրանի պայմանականիւն դաստիարակութիւնը այս ուղարկութիւնը 37 տար է լուրեւ : Լինէ մինչոյ սերտան դրժարանները նախունը պայմանականիւնը դաստիարակութիւնը էլլուրուն իւր գործութիւն և այս ուղարկութիւնը համար դիմումուր : ինձնաստր և միւնեւու լեզու մը առ ածեւծեց : Ասիսյ Լինէի այս դաստիարակութիւնը ներէր է : կան զի արուեստուանի է և յաճախուի գործութիւններ բնույան մշարիդ վերբերութիւններ է և մշէն : Ուստի այս դաստիարակութիւնը ներէր է : Պատուի այս դաստիարակութիւնը ներէր է : Դըրաւութիւն բնութեան հիմնական տնկոց . Տնկարանական իմաստափութիւն :

(1) Յունաստա-Մարի Արուետ ու Վուտէռ : Դիւսաւանիւն : գուսանական և երդիշական բնուածութիւն : պայմանի : իմաստափութիւն այն : և Ժիւտ դարու ունեն նշանաւութիւններ մէջ : 1694 Փէտ : 20 ին ծնուն ՚ի Շատընէր : Նէր ՚ի Սոյ : ընդ անընդունիւնի ծիւլիւր մէծիւն 1.ուիի շարժարանի մէջ դաստիարակութիւն : 1713 ին Երեստարար Արուետ Շատընէօվի հարգիւն հէտ Հունական գիւղաւ իւր արդուուշտ : այս իւր հօն հնաւանդէլով ար-

(2) Պիերարտ աց ժիւսուիէօ, 1699 ին ՚ի Լիս ծնուն եւ 1771 ին ՚ի Փարիզ շախճանեցաւ : իւր անց բնադրումական ուսման նուիրեց . Արքայական դարտիշի մէջ տնկարանաւթեան ուսուցիչ ենաւ : Փարիշի շրջակայից տուսկերուն զամուռ Թիւնը հրատարակեց եւ 1725 ին գիտութեանց Ակադեմիայի անդամ եցաւ : Այս Լիքանանեն մայրի տանեցոյ ՚ի Փարիզ Արքայական դարտիշին մէջ տնկոց, որ ցարդ կը տեսնուի :

հանդիսպիմք երգիծական ինողրոց մէջ, ամանակի մը 'ի վեր բնութեան նկարչի փառաց կը նախանձէր : Ճշմարիտը խոստովնելով փարք ինչ իրաւունք ալ ունէր, վասն զի Պիւֆոն Զայդը հեղինակին բրածայ իրաց վրայ տուած բացատրութիւնները ծաղրած էր : Այս հակառակութիւնը երկար չը տեւց, Պիւֆոն վեհանձնութեամբ յետո կոչեց իր քննադատութիւնը և Վոլգեուի տկար առարկութեանց քաղցրութեամբ պատասխանեց, Բնախն պահութիւն մը զեկուլով նմա 'ի Ֆէրնէյ : Վոլգեու պատասխանեց նմա Ալբիմէդէս Բ. հասցեով: Պիւֆոն փաթաց իւր չնորհակարութիւնն մատուցանելը յայտնելով թէ երբէք ոչ ոք չի պիտի կարող լինի Վոլգեու Բ. կոչուիլ: Այս հանձնարեղ վարմաւնքէն գոհ գոհ մեծ զրագէտը, վասն զի Պիւֆոնի նամակն գոցելով ըստ, « Քաջ զիտէի, որ իսկի ներու պատճառաւ Պ. Պիւֆոնի հետ խոռված չի պիտի մնաց » :

Եթէ Պիւֆոն նախանձորդներ ունեցաւ, 'ի վորակեան բաղմաթիւ զարմացողներ եւս ունեցաւ : Եւրոպից բոլոր իշխանները կը փախտէին զայն հանաւել և իրեն հետ թղթակցել,

1768 ին և 1770 ին Ալբայական Պօրտիզին մէջ Տանիմաբայի և Շուէսի թագաւորաց այցելութիւններն ընդունեց : 1777 ին Ապոլլո ամուսնէց մէջ Աւոստից Յովուէի Բ. Կոյորդ : որ Ֆորգանութէն կամի անուամբ Վերոայլ Եկած էր : Պիւֆոնը տեսնելու համար Մոնդպար գնաց : 1784 ին Բրուսից Հանրի իշխանը Մոնդպարի չնորհալից առանձնարանին ացցելց : որ բնական պատմաւթեան որ բանը կը կոչուէր :

Ուստից մեծն կատարինա կայսրուհին, իրաքանչեր տարի Պիւֆոնի ծննդեան տարեդարձին օ-

քանի գործայի մը ուղար աւխտիւ : բայց 1716 ին Լուսի ժողովութէ յիշառած ուղղուած երդիծաւութեան մը հեղինակն արձաւութէ պարտ մը 'ի Պաստի բնախարէւ եւս : որ իւր հեղինակը ծրագրեց : Վուլեւ 1718 ին իւր առաջին ուղերգութիւնն, Օերի, Ներկայացնել դուռաւ, որ լուսանց յաջողութիւն մը ունեցաւ, յորից հետո իւր այս գլուխն ճշախանութեան նորիցելով բայմանի գործեր հշարարութէ : որ իւր համբաւ հալաւիւնը : Եզր Բարեմէնէր իւր իմաստափրական գրեանքն դատապարտեց (1734) : Վուլեւ 'ի Սէրէ : Շարդւերի նարդիշիւ ուղ տարուեաւ և անդ անդ մը պարտ անցաւ : որ իւր իշխան անհամար առաջնորդ էր իւր Ավալեկի նախւը (1746) բայմանի երդիծաւութեանց առին պատաւ : որ այսպէս պարագանի Վալւէւ : որ վերջունու ուրուց Բըռուու նախառորդի հրամէրն ընդունել, որ երիար ժամանակի է վը իւր ուղ ու վը վանդակութիւնը (1750) անդ պես վարդիւրով շշարապեցաւ : բայց իւր նախառորդը և այսպէս ընտառութիւնը որդիւն եղան իւր երջանիւթիւն : հայտ և առաջ Արքէրդիւնու և Վալւէւ հետ գլուխուաւ : որ նոյնպէս Պէրլինի արտօնութիւն էս գալուակիւ : որ այս գործու մէջ և ու ուսուսիւ ոյ առաջնորդն ու ճաշուիւ, որ հեղինակի գործու գործու մէջ էս իւրականացաւ :

ըլ : կրիմի (1) պարոնի միջոցաւ ինքնազիր նամակի մը հետ մուշտակներ կ'ընծայէր : Կա իւր կայսրութեան ոսկեաց շքագրամոց բովանդակութիւնն իսկ զեկեց նմա : որ շուրջ 40000 միրա կ'արժէր :

Պիւֆոն սովորաբար ի' Մոնդպար բնակած ժամանակ և մանաւանդ իւր կենաց վերջն տարիներուն մէջ պատուաւոր կերպով կը թզթակցէր իշխանաց և զիտաց հետ : իրեն կ'օժանդակէր իւր քոյլը, տիկին Նատողդ : որ հանձնարեղ կին մ' էր և միշտ պատրաստ էր իւր պերճ ու զիրիմաց զըրշաւ իրեն ստարելու : Սա կը պատասխանէր Պիւֆոնի թզթակցող կանակաց բոլոր նամակաց, Երեխն սա կը գերեր նաև կատարինա կայտուեւոյն : « ԱՌ քուրիկ, կ'ըսէր Պիւֆոն : այս քեզ կը վերաբերի, դուք աւելի լու կը հասկնաք զեկեար ո :

Պիւֆոն իւր այս յաղթութեանց մէջ, որ այնշաբ մեծ ձայն ունեցան Եւրոպից մէջ, կարգացաւ ընտանեկան քաղցր և անապակ ու բախութիւններ վայելել : իւր հայրը կը պանձար այսպիսի զաւակ մը ունենալուն համար : Կա, իւր որդւոյն փառաց առնելու, իւր 89 ամեայ հասակին մէջ վախճանեցաւ :

Իւր որդին՝ Պիւֆոնի կամն եւս կը ճանաչէր այս փառաց յարգը : նա 'ի նշան իւր որդիական

հետաքառական և ի Գ-վար և 'ի Ժէնէլ տակ իւր աւշեւեն յեպու : 'ի Ֆէրնէյ հաստատուելու : և անդ իւր իւր մը 20 տարիներն հորդու բաղադրի բարեր կայսերական շշարապանած : Վուլեւ 1778 ին 'ի Փարէլ վարդութիւն : ուր որպարու իւրդի ուղար գրաւ և էրէւ ամէն յեպու վարդական (1778 Մայիս 50) : Այս նշանաւոր նորդը լավ իւր մէջ ունեցաւ : որոյ հետ առաջ յարգաւուց իւր վարդը և մէջաւ հասարք առաջ էր : Մասնաւու գուշի յաջառարց իւր էր : Մասնաւու գուշի ախտաբանք, որոյ անապաւ նշանի իւր ունեց վարդը : վարդէւ գուշի գրավանդիւն ամէն տեսակի մէջ յաջութաւ : իւր հենրիասց նշանաւու ժամանակ գուշի էր : Աշխատանիւն դաստիարակութիւնն է : իւր ուշիւր գուշի ախտաբանք դ' ամէն : իւր մէջ օւյիլը, Մերուու, Օրեստ, Սուլիամետ, համբաւը նէ սատինի ուղերգութիւնն իւրագրեւութիւնն էս հասակի : Շար ժնիւր և դժինին զեկութիւն գուշի գրավանդիւնն էր : ուր ժողով տարուեաւ : և այս ուղերգութիւն իւր վարդիւն : Վալւէւ ի' Բ. Բայ իւր նորդին : իւր ավալեկի նախառութիւնը բայմանի մէջ անհամար էր իւր վարդիւն : Վալւէւ գուշի գրավանդիւնն էս իւր նորդին : իւր գործու զային մէջ իւր նորդին ու բայմանի նախառութիւնը անհամար էր և այս գործու մէջ և ու ուսուսիւ ոյ առաջնորդն ու ճաշուիւ, որ հեղինակի գործու գործու մէջ էս իւրականացաւ :

(1) Ֆեկտիւ - Մելուիու : պարու կը իւր : Շառախու ու բարձրական և Վալւէւի իւր գուշի մէջ իւր վարդիւն : 1725 ին ձեռաւ և 1807 ին վարդական : Երես ժամանակ Փարէլ բնակչութիւն և նոյն ժամանակի ամէննաշատուր գրագիտաց հետ բարձրականաւ :

սիրոյն Մոնդպարի պարտիզին մէջ առ ոսու բարձր աշխարհին կարճ կոթող մը կանգնեց այսու պարզ և աւելի կարճ արձանագրութեամբ : Խոնարի կաթոց առ բարձր տշտարտիկ , կանգնեաց որդին Փլւ.ֆոն առ իւ.ք հայրեն . 1785 (Excelsæ turri, humilis columnæ, parentisno filius Buffon, 1785):

Պիւֆոն փառաց հայթայթած բովանդակ համայցից մէջ ծերութեան ժամանեց : Կարողացաւ տակաւին ընդ երկար պահպանել իւր աշխատելու զըրութիւնը և մուսաց ազատութիւնը . բայց վերջապէս մարդկային տկարութիւնը յաղթեց և հիւանդութիւններն այս մէծ էակին վրայ յարձակեցան : Պիւֆոն 1788 ին գմնշակ հիւանդութիւնէ մը բըռնուեցաւ , որ քիչ ժամանակին յաղթեց նման Ապրիլի առաջն օրերուն մէջ գեռ կը շրջադաշտէր երկու ծառայից օժանդակութեամբ . 12 ին ցաւը սաստիցաւ և անտանելի գարձաւ : Բորդալ առաջարկեց գործողութիւն կատարել : « Պատասխանէ . լաւ Պիւֆոն , պիտի առաղջայնես վիսո : Եւ երբ նորդալ լուսութիւն կը պահեր . » 81 տարեկան էմ . լսուա ազնիւ ծերունին , աւելի լսու է մեռնիւ : Ապրիլ 14 ին թագաւորը պատգամաւոր մը դրէց նորա որդիսութիւնն հարցնէլու համար : Պիւֆոն ասոր համար չափազանց զգածուեցաւ : 15 ի երեկոյին տկարութիւնն յետին ծայր սաստիցաւ և հիւանդն ինքնին կրօնական օգնութիւններ պահանձեց : Տիկին Նեգէր (1) նորա անկողնոցն անարդ նրա տած էր : Այս վայրկենին կը գրէ նշյն տկիւնն : հիւանդն կարծելով թէ խօստովանահայրն ներկայ է , սոյն խօսքերն արտառուեց : Այսիցեալդ իմ իննասուածառուն տարիին աւելի է , որ գոււք զիս կը ճառնաշէք : Գոււք զիսէք թէ ի՞նչ վարմանք ունեցած ու եմ միշտ , կարողացած ժամանակա բարիք կընէի , ու անձն գորովէլու բան մը չունիմ : և կը յայտնեմ ոթէ այն կրօնին մէջ կը մեռնիմ : որոյ մէջ ծնած ու եմ և կը խօստավանիմ հրատարակաւ թէ : կը հառատամք Յիսուսուսի : որ յերկնից յերկիր ո խօսքեաւ մարդկային փրկութեան համար . ո կաղաչեմ զնա : որ համբ իւր աշերն յիս ուղու ողել և զիս պաշտպանել , կը յայտնեմ հրապարակաւ կաւ թէ կը հաւատամք ի՞նչ առ ու :

Պիւֆոն չերմեանդն սիրով ընդունեց վերջին խորհուրդներն և 1788 Ապրիլ 15 ին 16 լուսամալու գիւշը առաւտեան մէկ ժամ մնացած իւր հոգին աւանդեց :

Իւր շիմել ինուանիլ զմռուելով 18 ին Աէն.Սէտար : իւր ժողովրդագետական Եկեղեցին տարուեցաւ : Արդէն գեռ ըստ լուսոցած սրտարեկ հանդիսականաց բաղմանթիւնն անուանելու եղած էին : Ակադէմիայի երեսպահաններէ : զրա-

գետներէ : արհեստագետներէ : պաշտօնեայներէ և պատգամաւորներէ կազմուած շքագիր ընկերութիւնն մը կուտակուած խուռան բազմութեան մէջն Ֆրանսիոյ կորուուած հանձարեղ մարդոցն մահկանցու գիակին կ'ընկերանար :

Ապրիլ 20 ին իւր դիակին ի' Մոնդպար փոխարուեցաւ և մէծ շքով իւր հողասիրական մատուան շիրմին մէջ զրուեցաւ , ուր կը հանգչի մինչեւ ցայսօր :

Պիւֆոն միմիայն մէկ նորատակի մը յարած՝ մարդկային ուսուումէն աւելի ճշմարտութեան ուսման ըլլ բաղեցաւ : Նա ճշմարտութեան իզգըն ու ընութեան սերը միշտ նախապատիւ կը համարէր իշխուլու : ի' պատիւ և ի' փառս բարձրանալու տենէն : Գիտութեանց համար եղած այս անկեղծ անշահագութիւնն է , որ բարձր իմացականութիւններ յառաջ կը բերէ և մէծ գիւտերու աղբիւր կը լինի : Այն , որ ամեն բանէ յառաջ փառք կը դիմու : չէ կարող ամենեւն ճշմարտութեան անազօտ լուսոցն հասանելի : մինչեւ անա որ ամեն բանէ յառաջ ճշմարտութեան համար կ'աշխատի , բնականաբար պատուոց և փառաց կը տիրանայ :

Պիւֆոն գրանիկ չէր , հազեւ ուրեմն յարբունիս կ'երեւէր . բնաւ շողբարձութեան չէր զիջանէր , և այնպիսի ժամանակի մը մէջ , յորում զրագետք իրենց անձը այնշափ կը ստորնացէին . նա Տիբրասի գործին տուած պատասխանին մէջ հետեւեալ աղմիւ խօսքերն արտասանեց : զըր ֆրանսից Ակադմիան ծափահորեց : « Միթէ կարծեաց կայորութիւններն բաւականաշտիւ ընդարձակ չէ : որպէս զիս ուննն իւր անհատ կարողանոց նորա մէջ հանդիսատ ո բնակիլու :

Պիւֆոն որչափ որ մէծ էր նշյնափ եւս պարզէր : Նա յաձախակի իւր ձեռագիրներն բարեկամացը կը յանձնէր և նոցա արդարացի քննադատութեանց իրաւունքը կը տար , եթէ սիրանէր ունենար , ու զիլէ կը փութար : և ահա այսպէս համեստութեամբ և պարզմութեամբ իւր զրութիւններն կատարելագործեց և այսու ցոյց տուած թէ ճշմարտութեան զրութիւնը որչափ աղբեցութիւն կ'ընէր իւր վերայ : Իւր պարզութիւնն նշյն իւկ խօսակցութեանց մէջ կը յայտնուէր : Օր մը Գոնզագի իշխանը նորա հանձարոցն վերայ լի շարմանմանք հարցուց թէ : ի՞նչպէս կարողուց այսպիսի փառաց տիրանալ , անկեղծութեամբ պատասխանեց : « Շարունակ քառասուն տարի զրամեղալ նիս առջեւ բաղմելով ո :

Պիւֆոն ի' Մոնդպար ամենուն սիրեկի և պատկառելի էր : մարդաւուր և բարերար : Բնաւ ծառաւայելու առիթը մը ձեռաքէ չէր փախցնէր . նա իւր հայրենակից Տոսկանունը իւր գնում վիճակին բարձրացնելով Արքայական Պարտիզիլ գուստուու կարգեց և յետ ժամանակաց իրեն զործակից ըրաւ :

Պիւֆոն իւր առանձնակի կ'ենաց մէջ մէծ իսկ նոնաւորութիւնն կը պահեր : Նա գործունեայ էր և յուժկալ , ինչպէս վայելչ այն ամեն մարդկաց , որը

(1) Տիկին Նեգէր , նախնի և առջի բուրք լւսաննեն գուշ գիւշէր և ի՞ւ գեւեւունեան ամեն առաջինութիւնն , և նաև անուանու անուանուել բայց էր գուշ գուշունիւն : Տիկին է նեգէր առաջարարոյն հիմնադրութիւն :

կամին մեծ գործեր ՚ի զըւոխ հանել : Առաւտօնեան ժամը հինգին իւր անկողինէն եղած կը լինէր արդէն , իւր սենէկի սպասաւոր Յովլէփին հրահանդ տուած էր , որ երբ էնելու ընդդիմանայ , զինքն անկողինէն դուրս ձգէ : Ուստի կըսէր Պիւֆոն . «Բնական պատմութեան ամենագեղցիկ էջերը Յովլսէփիկի կը պարտիմ ո :

Պիւֆոն առաւտօնեան ամբողջ ժամերը աշխատութեան յատկացուցած էր . կես օրին իւր միակ ճաշը կընէր , որ յաճախակի կերկարեր իւր բաղմաթիւ այցելուաց ընդունելութեամբ : Հերոլդ տը Աւշէլ⁽¹⁾ զայն յանիրաւի կըյանդիմանէ թէ՝ ճաշին շատ ժամանակ յատկացուցած է :

Պիւֆոն իւր ընտանեացը համար ամեն գովեստէ վեր բարի և քաղցր էր :

Աս 1782 ին Մարի-Ֆրանսուազ տը Սէն-Պէլէնի հետ ամեւսնացաւ . և երկու որդի ունեցաւ . Մարի-Լանրիէդ Լէկլէրկ աը Պիւֆոն , որ որրանին մէջ մեռաւ , և Գեորգ-Լուի-Մարի Լէկլէրկ աը Պիւֆոն , որ հեծելազօրուն գնդապետ եղաւ եւ Մոնդպարի կարավառիչ : Աս 1795 Յուլիս 10 ին գլխատութեան բեմին վիրայ մեռաւ , այս խօսքերն արտասանելով . « Քաղաքացիք , ես զիս Պիւֆոն կ'անուանեմ ո :

Աս բնաւ որդի չունեցաւ . թէե երկիցս ամուսնացաւ . Երկուորդ ամուսնութեամբ Եղիսաբեթ-Փորմէդ Տուպանտոնի հետ միացաւ , որ մեծ արժանաւորութեան տէր կին մ' էր և որ յեղափոխութեան փոթորիկներն անցնելէն յետոյ , թէ և նշառանց լինաւու : 1852 Մայիս 17 ին Մոնդպարի գլեկին մէջ վախճանեցաւ :

Պիւֆոնի կոմունէւոյն հետ հռչակաւոր Պիւֆոնի ու ղայիկի յանդրդութիւնն եւս վերջացաւ :

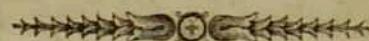
Մեք Ֆրանսուից արտադրած ամենամեծ բնակատարութեան և ամենամեծ գրագիտաց միջն կեանքը հարեւանցիւ ծրագրեցինք : Աւելորդ կը համարիմք իւր գործոց վիրայ դատաստան մ' ընել . յաջորդութեանը ընդ երկար դատած է զանոնք : Պիւֆոնի մահուանէն քանի մը օր յետոյ դամսորուէդի⁽²⁾ արտասանած հետաքայ ազնիւ խօսքերը մեր ըսածը կը հաստատեն :

(1) Հերուտ ու Սէն-Լէլ (Մարի-Ժան) . ընդհանուր իրավունք . 1760 ին ՚ի Փորիւն ծնուա . նախադիւ դուռը իւրաքանչ էն յեղափոխականաց դադաց : 1793 ին անհնարինութեանն իմբադրիչ և 1794 ին ՚ի նաև դադարդարութեան , վարչապահուէտ մը ապասպանուած նորդած էլեկտու ամբարտուութեամբ :

(2) Մարի-Ժան-Անդրեան-Նիշուլ Կարիչա , Խորդիւն ու Գունդուրուէտ . 1745 ին ծնուա . ՚ի նախա Տիու երկարութիւն պայտա : Յեղափոխական նօրդած ժամանակ . ներ իւր նոր գաղաքարին քարածու գրանիւամբէտ ՚ուշիւարէտ : 1791 ին Օւենտրախան ժաղանք և ազա Արդաշին ժողով (convention) անդամ անուանեցաւ . Ժիրու

« Երբ այսպիսի մարդիկ կ'անհետանան երկրէս , շաւերով աւելցած հիացման առաջին պայծառ ուութեանց և շնչասպառ նախանձու վերջին առ զաղակներուն իսկըն ահարկու լուութիւն մը կը ու յաջորդէ , որ ժամանակ յաջորդ սերունդը կը ու պատրաստուի յամրաբար զայն դատել , մտադիւր ու կը կարդայ զայն քննելու նպատակաւ , զոր նաև իսորդ սերունդը կարդացած էր կամ զարմանանալու , կամ քննագագատ ան իսուան կամ միացած նորա ու վերայ խօսելու միացած նորա ու վերայ խօսելու մուտքանութիւններ կը տարածած ու ուին տակաւ առ տակաւ , կը շափառուիրն , կ'ուշու զուին և ՚ի վերջէ գոցես միացընչ ձայն մը կը ու բարձրանայ և վճիռ մը կ'արձակէ , զոր ապագայ ու գարերն հազիւ ուրեմն կրնան եղանակներուն :

Թարգ . — ՚ի Գաղլէլէլէնէ
Մ . Ս . Յակովէլան :

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

(Հարունակութիւն , տես թիւ 7+)

Խարսու լերդին Ռուսաց ձեռք անցնիլն :

Վերը գրուածին համեմատ զիւրութեամբ թշնամւոյն ձեռք մատնըւած կայսերական բերդերուն նման , Խարսու բերդն ալ անձնատուր լինելով բնակչաց կողմէն յանձնուեցաւ : Այս բերդերուն այսպիսի եղանակաւ գրաւումը որքան որ Աստուածային անիմանալի կամեցութենէ յառաջ եկած գաղտնի գործ միէ , սակայն մեր հաւատարիմլաւեցայ հասած՝ և այս երեւոյթը իմաստուն և գիտնական մարդիկ երաշխաւուրած են թէ՝ ներքսապէս :

Կետեւ հետ լուի ժադի ժադի նահանան քուէ պատաւ . առա ժախատ գումանէ ժամանակ մը ժախտուեցաւ . բայց գումանէ լու բախտուուեցաւ . ուր 1794 ին իսկըն թիւառութէ : Իւր գումանը գործիւն էն . Հանդիւ վերջուծութեան , դրաւատիր ակադեմականաց եւ ծրագիր ցուացակիմութեան մարդկացին ոգւոց :